

Unes reflexions sobre la historiografia andorrana al voltant dels “Andorrans als camps de concentració nazis” de Roser Porta i Jorge Cebrián¹

Arnau González i Vilalta

Arnau González i Vilalta
Professor al Departament d'Història Moderna i
Contemporània UAB)
arnaugvilalta@gmail.com

Resums

Català

Unes reflexions sobre la historiografia andorrana al voltant dels “Andorrans als camps de concentració nazis”, de Roser Porta i Jorge Cebrián.

Una radiografia crítica de la historiografia d'un o sobre un país sempre és complicada i complexa. En el cas d'Andorra, els paràmetres que serien vàlids per a la majoria de països del món esdevenen totalment relatius. Sembla que la mida importa en la historiografia. No és el mateix el gros de les publicacions generades per l'Alemanya dels vuitanta milions d'habitants, l'extraordinària fascinació que genera el feixisme italià liderat per Mussolini o el Japó dels Meiji... Tots aquests països, amb França, la Gran Bretanya i alguns altres, esdevenen centres d'atracció per a investigadors del tot el món que aspiren a poder explicar aquell episodi de la història d'un país que, en moltes ocasions, no és ni el seu. Des d'una visió exterior crec que cal potenciar vies exteriors per a la recerca històrica sobre la història andorrana, estimular els estudiants d'història de les universitats catalanes, franceses i espanyoles perquè s'interessin per matèries pròpiament andorranes o parcialment, i cal difondre'n les publicacions, autoexigint-se més i millor treball.

Castellano

Unas reflexiones sobre la historiografía andorrana entorno a los “Andorranos en los campos de concentración nazis”, de Roser Porta y Jorge Cebrián.

Una radiografía crítica de la historiografía de un o sobre un país siempre es complicada y compleja. En el caso de Andorra los parámetros que serían válidos para la mayoría de países del mundo se vuelven totalmente relativos. Parece que la medida importa en la historiografía. No es el mismo grosor de las publicaciones generadas por la Alemania de los ochenta millones de habitantes, la extraordinaria fascinación que genera el fascismo italiano liderado por Mussolini o el Japón de los Meiji... Todos estos países, con Francia, Gran Bretaña y algunos otros, pasan a ser centros de atracción para investigadores de todo el mundo que aspiran a poder explicar aquel episodio de la historia de un país que, en muchas ocasiones, no es ni suyo. Desde una visión exterior creo que es necesario potenciar vías exteriores para la investigación histórica sobre la historia andorrana, estimular a los estudiantes de historia de las universidades catalanas, francesas y españolas para que se interesen por materias propiamente andorranas o parcialmente, y es necesario difundir las publicaciones, autoexigiéndose más y mejor trabajo.

Français

Quelques réflexions sur l'historiographie andorrane à propos de “Les andorrans dans les camps de concentration nazis” par Roser Porta et Jorge Cebrián.

Une radiographie critique de l'historiographie d'un ou sur un pays est toujours compliquée et ardue. En ce qui concerne l'Andorre les paramètres qui seraient valables pour la majorité des pays du monde deviennent tout à fait relatifs. A ce qu'il paraît dans le domaine de l'historiographie le volume est important. La quantité d'articles sur l'Andorre est fort mince par rapport à celle issue de l'Allemagne des quatre-vingt millions d'habitants ou de la fascination extraordinaire que produit le fascisme italien à la tête de Mussolini ou du Japon des Meiji... Tous ces pays ainsi que la France, le Royaume-Unis et bien d'autres deviennent des centres d'intérêt pour les chercheurs du monde entier dont leur but est d'expliquer l'histoire d'un pays qui, pour la plupart, n'est pas le leur. Je crois que hors nos contrées il faut affirmer des voies extérieures d'étude en ce qui concerne la recherche historique sur l'histoire de l'Andorre et de même il faut stimuler les étudiants des universités catalanes, françaises et espagnoles afin qu'ils s'intéressent aux matières complètement ou partiellement andorranes, mais surtout il est nécessaire de répandre ce qui a été déjà publié. Un travail plus intense et plus acharné est requis.

English

Some thoughts on Andorran historiography inspired by “Andorrans in Nazi concentration camps” by Roser Porta and Jorge Cebrián.

A critical x-ray of the historiography of a country is always complicated and complex. In case of Andorra the parameters which would be valid for most countries in the world become very relative. It seems that in terms of historiography, size really matters. We do not dispose of publications as thick as the ones generated in Germany, with its 80-million population, of extraordinary fascination inspired by the Italian fascism headed by Mussolini or by the Meiji Japan... All these countries, together with France, Great Britain and some others, become centres of attraction for researchers who come from the whole world trying to explain an episode in the history of a country which is, in many cases, not even theirs. From a detached point of view, I consider that it is necessary to improve alternative ways of historical research on Andorran history, stimulating students from Catalan, French and Spanish universities to get interested in Andorran objects of study. It is also necessary to improve the distribution of published works, at the same time demanding more and better work from ourselves.

adiografiar amb visió crítica la situació de la historiografia d'un o sobre un país sempre és complicat i complex. En el cas d'Andorra, tanmateix, els paràmetres que serien vàlids per a la majoria de països del món, o d'Europa si més no, perden el seu valor per esdevenir totalment relatius. I és que sembla que en això de la historiografia la mida sí que importa. No és el mateix el gros de les publicacions generades per l'Alemanya dels vuitanta milions d'habitants, per la superpotència única que són els Estats Units d'Amèrica, l'extraordinària fascinació que genera el feixisme italià liderat per Mussolini o el Japó dels Meiji. Tots aquests països, amb França, la Gran Bretanya i alguns altres, esdevenen centres d'atracció per a investigadors de tot el món que aspiren a poder explicar aquell episodi de la història d'un país que, en moltes ocasions, no és ni el seu. Està ple d'hispanòfils britànics o nord-americans, fins i tot hi ha alguns casos de catalanòfils anglosaxons o alemanys, que intenten veure les qüestions ibèriques des d'una perspectiva totalment aliena i, a vegades, mancada d'un coneixement real dels fets. A Andorra, tots aquests fenòmens no passen, i si ho fan, l'excepcionalitat esdevé més que única. No trobem una àmplia bibliografia andorrana escrita per autors aliens al mateix país dels Pirineus. De fet, no trobem ni una àmplia bibliografia històrica, del període medieval, modern o contemporani, escrita per ningú. Andorrans o no andorrans, la història d'Andorra està encara per escriure, encara per començar a superar les obres bàsiques per atacar les múltiples temàtiques que haurien de ser objecte de reflexió. La història d'Andorra no ha trobat encara qui la situï en la historiografia peninsular, continental i mundial. Andorra no existeix en la història de Catalunya, d'Espanya, de França ni d'Europa. No hi és, no per manca de possibilitats, sinó per la impossibilitat d'aportar investigacions suggeridores i comparades que n'excaltin la singularitat, tret essencial de la trajectòria històrica de les Valls. Certament, això succeeix en un món com el de la comunitat acadèmica, on la presència de realitats menors, si més no territorialment parlant, o sense estatus d'Estat, és més que complicada. Catalunya, per exemple, no existeix pràcticament en els debats de la historiografia europea, ni quan es parla

d'Espanya. I no deu ser per la falta de títols i estudis de diversa naturalesa i direcció. En aquest cas, la historiografia catalana és marginada i oblidada, en primer lloc, per l'espanyola, que, al seu torn, fa de corretja transmissora a la resta d'Europa. Per tant, a qualitat i quantitat de producció científica com és el cas català, cal afegir-hi un plus de difusió internacional, traducció o algun mitjà d'impacte en la resta d'historiadors i investigadors. Aquests dos fenòmens, quantitat-qualitat i difusió, són el que manquen de manera quasi bé absoluta en la producció de recerques històriques andorranes.

Qui coneix la història d'Andorra? Qui ha llegit un llibre de temàtica andorrana? Quin historiador que no sigui andorrà s'interessarà per alguna cosa que provingui d'aquell petit Estat dels Pirineus? Quants llibres andorrans podem comprar en una llibreria de Barcelona, Montpeller o Madrid? I quants en podem consultar en les biblioteques universitàries?

Els andorrans als camps de concentració nazis

Tots aquests interrogants volen tenir una mena de resposta en el llibre que amb el títol *Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la Segona Guerra Mundial* han publicat els periodistes Roser Porta i Jorge Cebrián aquest any 2009. El llibre, producte de diverses recerques periodístiques anteriors dels dos autors, esdevé el paradigma de les problemàtiques i les mancances de la producció historiogràfica sobre Andorra.

I és que entenent i acceptant que l'interès pugui ser menor, que la quantitat dels estudis pugui ser i hagi de ser modesta, no és balder plantejar-ne alguns elements per reflexionar. D'aquesta manera, l'obra de Porta i Cebrián esdevé un exemple clar d'alguns dels valors que, a cada banda de la balança, es gronxen. Així, és extraordinàriament positiu que es comencin a publicar estudis que situen els andorrans i Andorra en el si de la història europea contemporània. De fet, per a qui no ho sàpiga, Andorra va existir *històricament parlant* durant els segles XIX i XX, i sembla que encara segueix existint avui en dia. Era imprescindible, per tant, trencar les muralles i donar el tret de sortida. En aquesta direcció, l'estudi de la presència de diferents ciutadans andorrans als camps de concentració nazis esdevé una obra iniciàtica del

que hauria de ser el comú denominador de tot estudi sobre Andorra. Buscar a fora per analitzar el de dins, i cercar a dins per comparar-ho amb els de més enllà de les fronteres a nord i sud dels Pirineus. Investigar sobre aquest petit país, aquest reduït Estat, no pot convertir-se en un exercici d'història comarcal ni, encara menys, en un de xovinisme microestatal. Buscar quins andorrans varen patir els horrors dels camps de concentració del III Reich nazi és important, en tant que fa un pas que sembla dir: Andorra hi era, Andorra no restava al marge de tot, ha participat en la història europea.

Per tant, aquesta és, sense cap mena de dubte, la principal virtut de l'obra. No obstant això sigui així, Porta i Cebrián són víctimes de certs errors propis i aliens que no deixen de ser hereus d'una tradició que caldria trencar. En primer lloc, hi ha un element aliè als autors que és de primera magnitud i que ha de respondre a l'interrogant següent: per a qui escriuen aquesta obra? Per al públic andorrà? Només per a ell? Pregunta això, sobretot, per un element axiomàtic i elemental: quina difusió tindrà l'obra més enllà de les fronteres andorranes?

És evident que si els 84.484 habitants del Principat que el cens de l'any 2008 deia tenir el país compressin l'obra seria tot un fenomen editorial. I, perquè no dir-ho, també ho seria si l'1% d'aquesta xifra ho fes. Però això no succeirà. I aquí és on hi ha l'error de percepció i que cal canviar. No pot ser que una obra com aquesta la publiqui, com a empresa editorial, el Govern d'Andorra. O, des d'un altre punt de vista, no pot ser que aquesta obra, com d'altres, restin tancades a les dos o tres llibreries privades o públiques del país dels Pirineus. Cal fer un esforç en un doble sentit: o es busquen editorials catalanes amb qui coeditar o s'estableixen contractes de col·laboració amb distribuïdores de l'àmbit cultural català. L'una o l'altra. Un llibre com aquest no pot *morir* a Andorra. Per servir d'alguna cosa ha de sortir, com a mínim, al mercat cultural català, que, per molt denostat que sigui, arriba a unes xifres gens menyspreables que s'aproximen als deu milions de compradors potencials. Cal poder comprar de manera habitual allò que es publiqui a Andorra o sobre Andorra a Barcelona, Palma de Mallorca o València. I ja no parlem de Madrid o París (llocs on potser s'exigiria una traducció que ja ens portaria a un altre nivell).

Per altra banda, l'obra de Porta i Cebrián crec que cau en un altre factor que caldria tenir en compte per a futures obres i línies d'investigació: la perspectiva comparada. Una arma de doble tall en l'obra. Per una banda, els autors ens demostren, com ja hem reclamat alguns, que la història andorrana cal anar-la a cercar als arxius internacionals. En aquest sentit, els *Andorrans als camps de concentració nazis* aporta una sèrie de documents extrets dels arxius francesos i nord-americans d'inqüestionable

valor. Segurament, hi manca una recerca (si més no hi és ressenyada) als fons de la Delegació Permanent francesa als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals a Perpinyà. Cal tenir present que els documents no arriben en la seva totalitat a la Vegueria Francesa i que resten en un fons riquíssim a Nantes (CADN) i que no són idèntics als que són enviats a la capital del Rosselló. De la mateixa manera que el prefecte i delegat permanent no informaran ni remetrà tota la documentació arribada de París al veguer. Per altra banda, m'ha sorprès la no-recerca en els National Archives (NA) britànics, al barri de Kew, a Londres. Tanmateix en aquest aspecte, al marge d'aquestes consideracions, no hi ha res més a dir. La recerca ha estat àmplia i prou rica en materials.

L'altra cara de la moneda, i aquest era el factor que crec que s'oblida, és el de la història comparada i que ha d'esdevenir clau en investigar sobre Andorra. És a dir, en quin grau és significativa la xifra d'andorrans que foren empresonats i que moriren a les *fàbriques de la mort* de Hitler? Comparat amb les víctimes de San Marino, de Liechtenstein o de Luxemburg, és molt o és poc? És el cas andorrà un fet fora de la mitjana, per sobre, per sota? Per tant, els andorrans foren tractats com els ciutadans d'altres petits estats independents de l'Europa de la II Guerra Mundial? Faig aquestes preguntes perquè és de transcendental importància començar a parlar d'Andorra en aquesta direcció. La de la història comparada i compartida. Comparada amb altres realitats similars dins de la diferència existent en el panorama europeu, i compartida per l'excepcionalitat política i institucional andorrana, com a mínim, fins a la Constitució de 1993. Cal fer un esforç i, ja que la producció és reduïda, pensar imaginativament en algunes direccions de naturalesa internacional. És imprescindible començar a pensar a realitzar estudis comparatius amb tots aquests microestats. Estudis, per exemple, que ens puguin explicar el tractament dels ciutadans andorrans, monegascos o sanmarinencs als camps d'extermini nazis. Estudis que analitzin de manera comparativa la relació d'Andorra amb el franquisme, de Mònaco amb la França de Vichy o de San Marino amb el feixisme italià. Com varen sobreviure a la influència política dels règims totalitaris i feixistes del període 1922-1945 com a estats independents o semisobirans? Cal estudiar les semblances i les diferències en l'evolució política, econòmica i social d'aquests països. En què s'aproximen i en què no.

S'haurien de potenciar col·laboracions entre investigadors d'aquests països, en una necessitat general que no és cap altra que la imprescindible urgència d'atreure els historiadors, si més no catalans, cap a Andorra. Un fet que, com hem dit, ha d'implicar la introducció de la història d'Andorra en els àmbits de recerca de les universitats catalanes, com a mínim. Unes recerques que

han de provocar estudis en més direccions, com ara les relacions, del tot desconegudes, entre Andorra i els principals estats que participen de la seva història contemporània, és a dir, Espanya i França (i encara hi afegiríem Portugal si mirem el present actual). I què n'hem de dir, de les relacions amb Catalunya? Cal explorar tots els arxius i començar a publicar.

Algunes realitats

Com bé diuen Porta i Cebrián, sense insistir-hi en excés, com sí que hem fet d'altres, els arxius són una de les claus, potser una de les set claus, per posar una xifra. En aquest aspecte, la història d'Andorra és excepcionalment rica. La realitat institucional del Principat, o més ben dit del Coprincipat, a mig camí de França, d'Espanya, de Catalunya i del Vaticà, el doten d'una riquesa documental increïble. Les fonts franceses són tan detallades que ens permetrien radiografiar la trajectòria vital del país de manera individualitzada fins al *boom* turístic i immigratori de la segona meitat del segle XX. Tres quarts del mateix ens permetrien els fons del copríncep episcopal, el bisbe d'Urgell. Un arxiu tancat als autors d'aquesta obra, i a d'altres com a mi mateix, però obert discriminadament i a discreció per a d'altres. Un fet incompreensible que l'administració andorrana i el mateix bisbat d'Urgell haurien de procurar solucionar pel bé del coneixement de la història del país. Cal poder estudiar el paper dels coprínecs episcopals, de la mateixa manera que els seus *superiors* eclesiàstics han permès consultar els arxius del Vaticà, antigament anomenats *Secrets* (ASV). Aquest element esdevé clau i definitiu.

Quan els historiadors cada cop podem accedir a més fons documentals arreu del món no té cap explicació que sigui més senzill embarcar-se en un avió per anar a Washington, Londres, Nantes o Roma que fer un viatge en cotxe a la Seu d'Urgell, on la porta restarà tancada.

Per tant, els arxius estrangers i internacionals han de situar-se al centre de l'interès de la historiografia referent a Andorra. De la mateixa manera que també ho ha de fer de manera immediata l'estudi de la visió que la premsa internacional ha transmès dels esdeveniments històrics que s'han anat desenvolupant al país des del segle XIX. Quan les hemeroteques digitals estan florint a la xarxa com bolets no hi ha excusa per no atacar-les i, fins i tot, per realitzar publicacions en diferents idiomes com l'anglès, el francès, el castellà o l'alemany. Cal potenciar l'anàlisi de la visió d'Andorra de la premsa i de capçaleres com *The Times* o *The Observer* de Londres, *The New York Times* de Nova York, *Chicago Tribune* de Chicago, *Le Figaro* de París, *ABC* de Madrid o *La Vanguardia* de Barcelona, per esmentar alguns diaris digitalitzats de manera completa a Internet. Cal treballar-los per enriquir els estudis en curs i per iniciar-ne d'altres per descobrir l'impacte dels esdeveniments de les

Valls a l'opinió pública mundial, per comparar-los amb d'altres realitats i per conèixer com es veia i es veu Andorra a la resta del planeta.

En un sentit invers, cal començar a posar a la xarxa recursos documentals andorrans que permetin a l'historiador exterior interessar-se per tot allò andorrà. Cal penjar a la xarxa tota *Andorra Agrícola*, *El Periòdic d'Andorra* o les publicacions dels andorrans residents a Barcelona i Bèziers els anys vint i trenta del segle passat. Cal incentivar. Si algú se'n sent atret ja serà una altra cosa, però és indubtable que la possibilitat obre nous camins. Qui hagués dit fa anys que des de casa a Andorra la Vella o Barcelona podríem buscar què deien de la revolució andorrana de 1933 a la premsa d' Austràlia, de Chicago, d'Estònia o de Viena.

En aquesta direcció, cal completar la col·laboració de la Societat Andorrana de Ciències amb l'Institut d'Estudis Catalans i acabar de fer accessibles tots els números dels *Papers de recerca històrica*, que es poden consultar parcialment des de fa poc a la web de la institució catalana.

Algunes altres realitats

És evident que la producció històrica sobre Andorra necessita la implicació de més investigadors, vinguin d'on vinguin. Tanmateix, a més d'això, cal fer un esforç per treballar amb rigorositat i amb una certa visió crítica. En aquest aspecte, l'obra de Roser Porta i Jorge Cebrián pateix alguns problemes propis, suposo de la manca d'experiència en el camp de l'assaig històric. En aquest sentit, al marge d'algunes qüestions de simple presentació (grans espais blancs en llocs que creen confusió), situació certament incòmoda d'algunes reproduccions de documents i d'apartats excessivament curts, el llibre està mancat d'una contextualització sobre la història dels camps de concentració de l'Alemanya nazi. No ens expliquen, com sí que fan, i força bé, situant Andorra en el context de 1939-1945, quina era la diferent tipologia del món concentracionari: camps de treball, de concentració, d'extermini, etc. Com tampoc no ens presenten cap mapa de la situació geogràfica dels camps per on passaren els andorrans a França, Àustria i Alemanya: qüestions que haurien millorat molt l'obra.

Per tant, aquest estudi que, per altra banda, esdevé inicial i en la línia dels que es feren a Catalunya els anys setanta del segle XX, és a dir, situant uns fonaments en qüestions de rellevància diversa però com a pilars d'una biblioteca futura major. Una obra que necessitaria una revisió i ampliació en la seva contextualització, però que en molt millora d'altres títols apareguts a Andorra els darrers temps.

I és que la manca d'obres no pot implicar la manca de rigorositat, d'exactitud i d'una certa cura a l'hora d'editar. Precisament en aquesta sèrie de

temàtiques que podrien esdevenir els pilars d'una mínima base historiogràfica contemporània (segle XX, concretament), ens trobem dos títols que no haurien d'haver-se publicat en el format que finalment van tenir. Estic parlant de l'obra d'Amparo Soriano *Andorra durant la Guerra Civil Espanyola* (Andorra la Vella, Consell General, 2006, guanyadora del premi Principat d'Andorra 2005). Una obra molt interessant en el plantejament però amb una llarga llista de problemàtiques en l'execució final: manca de tractament adequat dels documents, inexistència de precisió en els termes i el context històric, alhora que hi falta un rumb concret. Una obra que hauria necessitat una àmplia revisió des del punt de vista estilístic i científic. De la mateixa manera que l'obra d'Antoni Morell *52 dies d'ocupació? Agost-octubre 1933 a Andorra* (Lleida, Pagès Editors, 2008, accèssit en la Nit Literària Andorrana 2007). Un llibre que resulta d'una evident acumulació de documentació però sense un fil conductor coherent. Fet que provoca una dispersió considerable que resta acompanyada d'una difícil confecció organitzativa que no deixa de complicar-ne la lectura.

Cites, aquestes dos darreres, que faig per plantejar la qüestió de la rigorositat. És preferible tenir llibres publicats a tenir-ne menys però de prestigi?,

obres que esdevinguin referents i clàssics? Certament, en una situació com la d'Andorra, potser la resposta no és tan evident. És totalment lícit voler tenir quelcom de la pròpia història explicat i posat negre sobre blanc, mantenir una certa vida cultural del país i poder fer ressenyes de les investigacions. Però potser el camí és un altre.

Conclusions

Des d'una visió exterior (catalana), però interior després de dos anys d'investigacions sobre Andorra, crec que el diagnòstic és prou clar. Cal potenciar vies exteriors per a la recerca històrica sobre la història andorrana. Cal fer tot el que es pugui per estimular els estudiants d'història de les universitats catalanes, franceses i espanyoles perquè s'interessin per matèries pròpiament andorranes o parcialment. Cal fer tot allò que es pugui per difondre les publicacions i autoexigint-se més i millor treball. En definitiva, cal intentar-ho; una altra cosa en serà el resultat. I que consti que assumeixo la part d'autocrítica que resulti de la lectura de les meves obres. És a dir, que sóc conscient que és molt més senzill escriure aquest decàleg de propostes que no portar-les a terme.

Nota

1. A. González i Vilalta (Barcelona, 1980) fou guardonat amb la beca d'investigació històrica Cebrià Baraut i Obiols l'any 2007 (prorrogada el 2008). Resultat de la qual serà l'obra publicada amb el títol *La cruïlla andorrana de 1933. La revolució de la modernitat*. Valls: Cossetània Edicions-Fundació Julià Reig, 2009. Per al currículum complet vegeu el seu bloc: www.arnaugonzalezvilalta.blogspot.com